

CİLT 1

KIŞ 1414/1993

SAYI 2

İSLÂMÎ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

inkılâb

Düşünce ve İctihad Bunalımları*

*Tâhâ C. el-Alvânî***

İctihadın, hayatın her sahasıyla ilgilenen bir metodoloji olmaktan ziyade sadece fikhî meselelerle sınırlı bir faaliyet olarak görülmeye başlanmasıyla birlikte, İslâm düşüncesi ilk yüzyıllarda bir bunalım yaşadı. Şayet icthad sözlük anlamı ve yaratıcılığını bir müddet daha muhafaza etse ve fıkıh icthadın sadece semerelerinden biri olarak dikkate alınsa idi, belki de müslümanlar, karşılaştıkları problemlerin pek çoğunun üstesinden gelebileceklerdi. Fakat icthadın bu şekilde araştırılması/tahsisi Müslüman zihinleri tahdid etti ve bu da icthadın yaratıcı melekelerinin felcine sebep oldu.

Şayet Müslümanlar icthadı Allah'ın buyurduğu gibi bir hayat tarzı olarak sürdürselerdi, kendi toplum ve medeniyetleri için gerekli olan İslâmî bilimleri kurmakta geri kalmayacaklardı. Ayrıca en önemli özelliği, yaratıcı ve ilmî muhakeme kabiliyeti olan liderlik araçlarının Batıya geçişine seyirci kalmayacaklardı. Batı, entellektüel geleneği putperest Yunan etkileri ile bozulmuş olmasına rağmen, dünya liderliğini ele geçirdi. Şayet bu bilimlerle Müslümanlar meşgul olsalar ve *tevhid* (birlik) temeline dayalı sosyal kurumlar tesis etselerdi, bugün dünyanın çehresi daha farklı ve medeniyet de şimdikinden çok daha insanî olacaktı.

İctihadın, fikhın tamamiyle hukukî çerçevesine hapsedilmesinden önce, her çeşit düşünce ile ilgilenmeye istekli Müslüman zihinler aydınlanma imkânı bulu-

* Taha J. al 'Alwani, "The Crisis of Thought and Ictihad," *AJISS*, Vol. 10, No. 2 (Summer 1993), ss. 234-237.

** Taha J. al 'Alwani, İslâm Konferansı Teşkilâtı'nın Fıkıh Akademisi'ne mensuptur. Aynı zamanda Kuzey Amerika Fıkıh Konseyi Başkanlığını ve Uluslararası İslâm Düşüncesi Enstitüsü (IIIT, Herndon, Virginia) başkanlığını yapmaktadır.

yor ve böylece tehlikeler göğüslenebiliyor, çözümler üretilip hedeflerine ulaşılabilirdi. Şayet taklid ve onun Müslüman zihinlere tahakkümü olmasaydı, büyük mesafeler katedilecekti. Gerçekten de kalkış noktası “Oku! Yaratan Rabbi'nin adıyla...” âyeti olan bir zihnin, ümmetin hâlet-i fikriyesini tecdid ve ihyâdan, değişen şartlara daimi bir surette intibaktan ve Batının vahşi kabilelerin istilâsı altında bulunduğu bir zamanda medeniyet ilimlerini kurmaktan daha fazlasına kadir olması gerekir.

İctihat'tan Ne Anlıyoruz?

Yukarıda işaret edilen sebeplerden dolayı yeni bir icthad anlayışını gerekli görüyoruz. Daha sonraki bir başlıkta ele alınacağı üzere, *Usûl* âlimleri tarafından tarif edilen bir icthattan ziyade, bir düşünce metodolojisinden sözediyoruz. Böyle bir anlayış, Müslüman zihinlerin -üretici fikirler ortaya koyma ve yeni bir Müslüman kimliği, anlayışı ve kişiliği oluşturma amacına yönelik- entellektüel bir cihada iştiraklerini sağlayacaktır. Bu cihad bütün bilgi sahalarına tatbik edilecek ve *vasat ümmet* olma da gözönüne alınacak olursa, ümmeti sorumluluklarını üstlenebilecek şekilde vasıflı bir hâle getirme çabası olacaktır. Böyle bir icthad zâhirî, kazâî ve usûlî *fıkha*, keza ümmetin dikkatini ve üretken düşüncesini gerektiren bütün alanların yanı sıra *fikh-it-tedeyyün* ve *da'veh* (dindarlık ve dâvet fikhî) gibi yeni fıkıh türlerine de tatbik edilecektir.

İctihad: Cihad'ın Dostu

“İctihad”da “cihad” da “c-h-d” kökünden türetilmiş olup, her ikisi de aynı amaca ulaşmaya çalışır: tüm varlıkları yaratılmışa bağılıktan kurtarmak ve böylece Yaradan'a bağılılığı sağlamak için hür kılmak; dinî sapma ve hurafelerin adaletsizliğinden İslâm'ın adâletine ve maddî dünya ve mahdut düşünme sınırlarından İslâm ve Kur'ân'ın engin ufuklarına çıkarmak. Bundan dolayı İctihad da cihad gibi İslâm'ın şartlarından biri olarak kabul edilir. Ümmet cihadsız olamayacağı gibi icthadsız da olamaz. Bu sebeple her ikisi de temel, daimî mükellefiyetler olarak telâkkî edilmelidir.

Fikhî meselelerde taklid bir kere yaygın entellektüel bir tutum olarak kurmuşsunca, icthad Müslüman düşünür ve alimler tarafından nadiren, belki bir asırda bir kere kullanılır oldu. Bu kadarla bile çok değerli ve bazı yönlerden modern demokratik ve parlamenter kurumlar kadar önemli rolleri oldu.

İctihad, Müslümanların cehalet, zulüm ve sapıklığa karşı koyduğu metodolojik vasıtalarıdır. Fakat, icthad bizzat Müslümanlar tarafından terkedildiği zaman, her türlü bozukluk onlara musallat oldu. Müslümanlar icthad kapısı kapanmış olmasına rağmen teşriî meselelerini çözüyor olduklarına inanıyorlardı. Fakat hakikatte kendi entellektüel güçlerini zayıflatmışlardı. Her şeye rağmen tama-

miyle susturulmuş içtihadı canlandırmak için hiçbir zaman bir çağrı olmadı. Olsa bile, bu tür çağrılar batağa saplanmış ümmeti bunalımlardan kurtarmaya asla kifayet etmedi. Sonuç olarak içtihad, kâfirlere, hilekârlara ve nihayet oryantalistlere bırakıldı. Eğer hâlis bir Müslüman halkın alışkın olmadığı fikirleri beyan etse veya içtihadı uygulamaya hazır olduğunu ilân etse, taklid taraftarlarınca derhal istihza gibi kötü muamelelerin hedefi hâline getiriliyordu.

Ümmet bilmelidir ki, içtihad, kimliğini yeniden elde etme ve dünya medeniyetindeki mevkiini yeniden kurmada, temel vasıtaları sağlar. İctihad olmaksızın Müslüman zihinler İslâm'ın kendileri için va'dettiği seviyelere asla çıkamaz ve ümmet de dünyadaki haklı yerini alamaz. İctihad yaygın bir entellektüel eğilim hâline gelmedikçe ümmetin dünya medeniyetine faydalı herhangi bir katkıda bulunabilmesi, istikametini doğrultması, kültürünü inşa etmesi veya toplumunu ıslah etmesi pek mümkün değildir. Müslüman zihinleri kurtarmak için ümmet, hayatının tüm yönlerinde içtihadı muhtaçtır. Eğer ümmet kendisine biçilmiş olan rolünü oynamak istiyorsa, Kur'ân ve Sünnet'e yeni bir bakış açısı getirmeli, geçmişini tetkik, bugününü analiz etmeli ve böylece geleceğini emniyete almalıdır.

İsabet de Hata da Müçtehide Sevap Kazandırır

Tek başına hiçbir istek, talep ya da çağrı, bir müçtehidin çıkması veya içtihad edilmesi için kâfi değildir. Müçtehid ümmetin en mevhibeli ve muktedir âlimlerinden biri olacağı için bu tür gelişmeler gerekli entellektüel ve kültürel atmosferin hazırlanmasına bağlıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.), içtihadta bulunurken isabet kaybedenin iki sevap ve hata yapanın bir sevap alacağından söz ederken, bu işi ancak bir kaç kişinin deruhte edebileceğini anlamış olan bir ümmete hitab ediyordu. Sonuçta meydana gelen sorumluluk öylesine büyüktü ki, içtihad etmeye cesaret eden birkaç kişi bile, çoğunluk veya yöneticiler karşı görünüyor iseler, görüşlerini asla beyan etmiyorlardı.

Sağlam bir entellektüel ve kültürel atmosfer meydana getirebilmek için içtihad veya onun önemi hakkındaki herhangi bir ifadeye ciddi gayretler eşlik etmelidir. Bu amaca yönelik ilk adım düşünce ve ifadenin tamamiyle serbest olacağı bir çevre yaratmaktır. Eğer insanlar cihad edecek cesarettten mahrum ise, içtihad etmek ve doğan sorumluluklarını kabul etmek cihattan bile zor bulurlar. Entellektüel alanlardaki mevzileri korumak, askerî mevzileri savunmaktan çok daha zordur.

Bugünkü zor şartlarda sağlıklı fikirler üretebilen veya cüz'î de olsa içtihad yapı(bile)n kimse, içtihadının sonuçlarını ertelememelidir. İctihadı yanlış olsa dahi bir sevabı olduğunun bilincinde olan hiç kimse rolünü oynamaktan ya da ümmete fikirlerinin ve yaratıcılığının faydalarını sunmaktan imtina etmek için mazerete sahip olamaz. Sonunda bütün bu fikirlerin ümmet içinde kültürel ve entellektüel yeni bir düzenin temelleri haline gelmesi mümkündür. Hiç kimse iç-

tihadın üstlenilmesine izin vermenin tabiatında varolduğu söylenen tehlikeler hakkında ikazda bulunanlara kulak vermeyi sürdürmeye mecbur değildir. Zira ümmet onların her dediklerini yeterince dinledi ve söyleyegeldikleri şeylerin hiçbir yararı da olmadı.

Kelime ve Kavram Olarak İctihad

Arapça sözlükte “c-h-d” kökü, bir konu üzerinde onun gerek gösterdiği gayretini sarfetmek olarak tarif edilir. Kelimenin tüm farklı kullanımlarında bu ifade aklî ve entellektüel gayret sarfetmeye delâlet etmektedir. Bundan dolayı müctehid, söz konusu meseleyi öğrenmek için her şeyi gücü oranında yaparak konu hakkındaki bütün kaynakları, bilgileri, istatistikleri ve ulaşabildiği malzemeyi -tatmin olana kadar araştırıp inceleyen ciddi bir âlimdir. Sarfedilen bütün bu gayretlerin sonunda müctehidin kanaatinin itimada şayan olduğu kabul edilebilir. Bu, Gazzali'nin icthadı neden “müctehid açısından, Şeriatın emirlerinin bilgisini aramada bütün ehliyet ve kabiliyetini sarfetmek” olarak tarif ettiğini de açıklar. Gazzali bu tarifi devamında, “Müctehid araştırma için enerjisinin tümünü harcadığında artık birşey yapılamayacağı kanaatinde ise icthad faaliyeti sona erer!” diye açıklamada bulunur. Bu tarif hukuk alanındaki icthada ilişkin olup sarfedilen çabanın eksiksiz olmasını ve ehliyetli kişilerden kaynaklanması gerektiğini gösterir. Ehliyetsiz birisi aynı gayretleri de sarfetse, icthadın ifa edildiği söylenemez.

Taklid ve Bağımlılık Problemleri Nasıl Aşılabilir?

Kendimizi taklidin pençelerinden kurtarmak ve böylece icthadın inkişaf edebileceği şartları oluşturabilmek için entellektüel öncüllerimizi dikatli bir şekilde tanımlamalıyız. Böyle yaparken de, her akademik çevrenin odağı ve çoğu modern düşünür için başlama noktası hâline gelmiş olan modern Batı paradigmasından kaçınmaya, pek çok sebepten dolayı dikkat etmeliyiz. Böyle davranmaktaki başlıca sebep, Batı paradigmasının vahyî tamamıyla reddeden bir görüş olan seküler materyalizme dayanmasıdır. Bu paradigma, çalışma konusu olarak sadece ölçülebilir ve sayılabilir şeyleri dikkate alır. Batı etkisi altında kalanlar bilgiyi, duyu ve deney yoluyla elde edilen malumat olarak sınırlarlar. Bütün çağdaş sosyal, beşerî ve tabii bilimleri bu öncüller üzerine bina edilmiştir. Bundan dolayı politika, toplum, ekonomi ve ahlâk hakkındaki tüm çağdaş teoriler aynı tanım köklerine sahiptir. Bu yüzden sekülerizm, tüm entellektüel ve akademik araştırma, analiz ve sentezlerin temeli hâline gelmiştir. Bugünün dünyasında düşünür ve âlimler seküler bilgi paradigmasına tâbidirler.

Batılı modelin kabulü ancak ümmetin entellektüel bağımlılığının artmasına yaramaktadır. Bu aynı zamanda Batılı olmayan kültür ve medeniyetleri Batıdaki benzerlerinden ayırdeden kendilerine has niteliklerin kökünün kazanmasına yar-

dımcı olmakta ve ikincilerin birincileri bütünüyle talan etmelerinde rol oynamaktadır. Bağımlılık anlayışı aşılmaksızın içtihad veya entellektüel maharet de olmayacaktır.

Çeviren: Akif Demirci

Yeni baskıları çıkan kitaplar

Kelimeler Kavramlar (I)

13 x 19,5, 144 sh., 14. baskı, 30.000 TL.

Kelimeler Kavramlar (II)

13 x 19,5, 152 sh., 5. baskı, 30.000 TL.

YUSUF KERİMOĞLU

*

İslâm'a İlk Adım

13 x 19,5, 144 sh., 6. baskı, 30.000 TL.

EBU'L A'LÂ MEVDÛDÎ

*

Yaşayan Cahiliyye

13 x 19,5, 136 sh., 3. baskı, 25.000 TL.

AYSEL ZEYNEP

İNKILÂB YAYINLARI

Fevzipaşa Caddesi, Kubilay Sokak No: 12 Fatih, İstanbul Tel: (212) 521 57 76 - 524 44 99